

Albertus Pictor

Nordens Michelangelo

(1) Introduktion

Jag tänkte bjuda med er på en tidsresa. Till en tid när Sverige fortfarande var katolskt. Läskunnigheten var låg.

Jag tänkte visa och berätta om vilken värld man kan upptäcka i valvmålningar i de medeltida kyrkorna i till exempel Mälardalen. Lite grann vad de berättar. Hur man kan ha sett på livet och döden i det katolska medeltida Sverige. Det kan man bilda sig en uppfattning om i dessa bilder. Livet verkar ha varit rätt tufft.

Jag tänkte att vi tillsammans ska gå in i några av dessa kyrkor, och titta upp i valven, och se vad vi kan upptäcka där.

(1) Introduktion

Vi ska nu följa en av de största och mest kända medeltida kyrkomålarna i Sverige under medeltiden i spåren – **Albertus Pictor – Nordens Michelangelo**.

Jag tänkte berätta om honom och hans värld.

Föreläsningen kan innehålla spår av religion.

Medeltida kyrka (Yttergran)

(2) Huvudpersonerna

Innan vi börjar vill jag presentera huvudpersonerna i mitt föredrag.

- Albertus Pictor
- Gud
- Jesus
- Den helige ande
- Döden

Självporträtt av Albertus Pictor (Härkeberga)

Guds ansikte ur Nådastolen, fragment (Kalmar)

Jesu dop (Härkeberga)

Pingstundret (Kumla)

Döden med lie (Vadsbro)

(3) Vem var Albertus Pictor?

Lite kort om Albertus Pictor:

Albertus Pictor hette egentligen **Albrekt Ymmenhusen**.

Detta blev Albertus Pictor, där **pictor** betyder **målare**.

Albertus var från **Tyskland**.

Han kom till Sverige och slog sig ner i **Arboga**.

Han kom att ta över en **målarverkstad i Stockholm** genom att konservera änkan.

Han var verksam i Sverige från **1460-talet** till **1500-talet**.

Självporträtt av Albertus Pictor (Lid)

Självporträtt av Albertus Pictor (Härkeberga)

Albertus Pictors signering (Sala)

(4) Var hittar man Albertus Pictors målningar?

Albertus Pictors målningar finns främst i **mälardalen**.

De flesta av hans målningssviter finns i **Uppland**.

Vi hittar hans målningssviter också i **Södermanland** och **Västmanland**.

Så långt upp som i **Norrbottnen** hittar vi också en dekorerad kyrka.

Totalt rör det sig om **35 kyrkor** som anses dekorerade av Albertus Pictor.

Albertus Pictor målade i allmänhet inte allting själv, utan hade en **verkstad** med **lärlingar** och **gesäller** som hjälpte honom med det.

Skiss av karta med de medeltida kyrkor som dekorerats

(5) Medeltida kyrkor

Det finns många **medeltida kyrkor**.

En del av dessa är dekorerade. Jag vill tro att de flesta har varit detta, men en del av dessa har kalkats över under årens lopp.

En av de **mer kända målarna** av dessa medeltida kyrkor är **Albertus Pictor**.

Jag tänker att vi nu ska gå in i en av hans kyrkor, och se hur det kan se ut! Observera att denna kyrka **saknar torn**, liksom så många andra kyrkor i de medeltida kyrkorna i Mälardalen. Den har istället en **klockstapel** i närheten.

Medeltida kyrka (Härkeberga)

(6) Ett exempel på en dekorerad kyrka

Visuellt kan man förundras över det vackra och massiva intrycket av alla målningarna. Man kan förundras över färgerna.

Översiktlig interiörbild på dekorerad kyrka (Härkeberga)

(7) Var finns motiven?

Går man närmare och tittar på ett enskilt valv ser man hur enskilda bilder, eller tablåer, fördelar sig i **valvet**.

Här ser vi ett vackert stjärnvalv.

Valv (Odensala)

Det finns ibland även målningar på **väggarna**. Men tyvärr är de ofta skadade.

Vägg (Härkeberga)

Liksom på **pelarna**.

Djurmotiv på en pelare, Kamel (Härkeberga)

(7) Var finns motiven? (forts.)

Målningarna **kalkades ofta över** på 1700-talet när man ville att kyrkorna skulle ha en vit interiör.

I slutet på 1800-talet eller början på 1900-talet **knackades målningarna fram igen**.

Ofta var **målningarna skadade**. Detta ser man ofta på **väggarna**.

Målningarna **restaurerades**. Ibland på ett rätt brutalt sätt tyvärr.

Bara **sex kyrkor** har **valvmålningar** som aldrig varit överkalkade.

(8) Målningsteknik och material

Motiven gjordes "al secco", dvs på torr kalkputs.

Färgerna bestod av ett pigment uppslammad i kalk.

Motiven skissades med kol eller ristades.

De olika färgerna, pigmenten har bevarats olika väl.

Ett väldigt vanligt pigment är blymönja (blyoxid Pb_3O_4) som ger en rödorange färg.

Blymönja har tyvärr den egenheten att reagera med kalken och blir då gråsvart istället för en mer rödaktig nyans.

Det påverkar förstås hur motiven ser ut.

Profetbrösthild, David (Härkeberga)

Bild ur Jesse rot och stam med orange ärm på träbjälke (Härkeberga)

(8) Målningsteknik och material

Ibland använde man **cinnober**, ett kvicksilversalt (kvicksilversulfid), som gav en röd-orange nyans. Den bevarade sin färg bättre än blymönja.

Bilder på blomornament (Storkyrkan)

(9) Vilka typer av motiv?

De flesta bilderna har **bibliska motiv**, där olika historier illustreras.

GT

Syndafallet med krönt orm (Ösmo)

Utdrivandet ur paradiset (Ösmo)

Jona utspys av valfisken (Täby)

Jona utspys av valfisken (Ösmo)

Jona och valfisken (Härkeberka)

NT

Jesu födelse (Husby-Sjutolft)

Jesus utdriver en demon från en dövstum (Odensala)

(9) Vilka typer av motiv?

Det finns också typiska motiv som särskilt avspeglar det **katolska Sverige**:

- Historier från de nytestamentliga apokryferna, till exempel ur Jakobs protevangelium. Särskilt Maria-historier inklusive hennes familj med Anna.
- Helgonbilder.

NT:s apokryfer – Maria-motiv

Jungfru Maria som förs av sina föräldrar, Joakim och Anna, till templet (Jakobs protev) (Härkeberga)

(9) Vilka typer av motiv?

Helgonbilder

Ärkeängeln **S:t Mikael** som på medeltida kyrkmålningar ofta framställs som **drakdödare** och **själavägare** med sina attribut svärdet och vågen. Med svärdet stred han i det godas tjänst mot Djävulen och ondskan. Med vågen för han själarna till Gud efter döden eller väger dem på sin våg vid domedagen.

S:t Mikael som själavägare (Floda)

S:ta Margareta och S:ta Katarina av Alexandria (Husby-Sjutolft)

Evangelisterna

Lukas symbol en ox (Täby)

Änglar

Krans med änglar i valv (Nederluleå)

(9) Vilka typer av motiv?

Legender

Det finns en del olika **legender**, till exempel S:t Olofslegenden.

S:t Olofs skeppsfärd och kappsegling med sin bror, hedningen Harald. I fören står S:t Olof med sin långskaftade yxa i handen. Att farten är hög ser vi på det vindfyllda seglet och att en av besättningsmännen sjösjukt hänger över relingen. S:t Olof styr med säker hand sitt skepp Oxen rakt mot land trots att hemska troll och vidunder hotar på stranden.

S:t Olofs seglats (Dingtuna)

S:t Göran dödar draken (Härkeberga)

(9) Vilka typer av motiv?

Profetbröstbilder

Profetbröstbilderna har oftast **textband**. Intressant är att titta på deras **kläder** och **huvudbonader**.

Profetbröstbild (Täby)

Burleska motiv m.m.

Särskilt i vapenhusen finns det också prov på en del **sedelärande** eller **burleska motiv**.

Söndagsjägaren: Han bärs bort ur sin värld och störtas ner i fördärvet av hämnande harar. Motivet vill **varna** för jakt på söndagar.

Fabeln om jakt på helgdagar. Två harar bär en stång, på vilken jägaren hänger fastbunden (Kumla)

Rävens gästbud för storken (Floda)

(9) Vilka typer av motiv?

Burleska motiv m.m.

Sko-Ella: Sagan om käringen som får ett par skor av på en stång av frestaren (djävulen) som belöning för ett äktenskap som hon söndrat.

Sko-Ella: Gumman som var värre än den Onde (Husby-Sjutolft)

Scen med en murarmästare och hans lärling (Bromma)

Djävulsliknande djur med sköld och klubba, symbol vreden (Härkeberga)

En kvinna som dansar arm i arm med en **djävul** med en **trumma** och en **demon** med en **enhandsflöjt**, instrument som båda symboliserar **förgängligheten**. Kvinnan har svarta fläckar på halsen, märken hon fått av djävulen. Hennes synd är att hon dansat och sjungit på en söndag.

Kvinnan som dansade på en söndag, Yttersta domen (Torshälla)

(10) Fanns det förlagor?

Biblia pauperum, 40 sidor i träsnittstryck (träblock).

Biblia pauperum betyder ”**de fattigas bibel**”, vilket syftar på de i anden fattiga.

Den bygger på det medeltida synsättet att **nytestamentliga händelser** har **förebådats** av händelser i **gamla testamentet**. Albertus Pictor använder sig av det i sitt måleri. Detta synsätt och denna förlaga används även av andra medeltida målare.

(11) GT vs NT enligt BP

Sida ur BP, BP 34/.o., Kristi himmelsfärd

Henok tas upp till himlen (Härkeberga)

Elias himmelsfärd (Härkeberga)

Kristi himmelsfärd (Täby)

(11) GT vs NT enligt BP

Sida ur BP, BP 25/.e., Jesu Kristi korsfästelse

Abraham offrar sonen Isak (Härkeberga)

Gud sände giftormar på folket eftersom de klandrade Gud. Mose bad för folket, och Gud sa att de skulle göra en orm och sätta upp, och den som blev biten skulle leva om han tittade på ormen.

Mose visar på kopparormen i öknen (Odensala)

Jesu Kristi korsfästelse (Bromma)

(11) GT vs NT enligt BP

Sida ur BP, BP 9/i, Jesu dop

Israeliternas vandring genom Röda havet (Odensala)

De berättade för Mose: "Vi har varit i det land som du skickade oss till. Det flödar verkligen av mjölk och honung - se vad som växer där!"

Spejarna med druvklasen (Täby)

Jesu dop (Härkeberga)

(12) Mer ur GT

Israeliterna dansar kring den gyllene kalven (Härkeberga)

Sida ur BP, BP 37/.r., Yttersta domen

Yttersta domen (Härkeberga)

(13) Humor i motiven

I många motiv finns det humoristiska detaljer.

Yttersta domén, man som petar ut jord ur ena örat (Härkeberga)

S:t Olofs seglats, person som kräks (Dingtuna)

Gris som spelar orgel (Härnevi)

Marias död, apostel som petar ena foten (Dingtuna)

(14) Ond och god

Om en karaktär är ond eller god syns i hur personen är avbildad. Hollywood var inte först.

Abels offer (Härnevi)

Abels offer (Härnevi)

Kains offer (Härnevi)

Kains offer (Härnevi)

Kain dödar Abel (Floda)

Kain inför Gud (Floda)

(15) Superhjälte – Simson

Simson var en riktig superhjälte. Dock med en betydande svaghet. Men även Stålmannen hade ju en svaghet.

Simson bänder isär lejonets käftar (Floda)

Simson bär Gazas stadsportar (Dingtuna)

Simsons hår klipps av Delila (Härnevi)

Simson bländas av filistéerna (Härkeberga)

(16) Musik

Musik verkar ha varit viktigt. I scenerierna spelas det ofta musik. Ibland är det jublande änglar som spelar. Ibland är det enskilda personer som spelar något instrument.

Lurblåsande man (Härkeberga)

Fiddlaspelande lekare (Härkeberga)

En man med blåsinstrument (Härkeberga)

Damorkester ur Davids triumf (Odensala)

En get blåser i en säckpipa (Härnevi)

Man som spelar mungiga (Härkeberga)

Fyra änglar som spelar triangel, portativ, luta (Härnevi)

(17) Blod och död

Det finns en hel del dramatiska bilder. Blod, våld och död är relativt vanliga motiv.

David återvänder i triumf med Goljats huvud (Odensala)

Elisha hånas av en skara pojkar i Betel (Odensala)

S:t Erasmus martyrium (Härnevi)

S:t Andreas martyrium (Husby-Sjutolft)

Marias begravning (Täby)

Döden med lie (Vadsbro)

Dödens schackspel (Täby)

- Ars moriendi, Konsten att dö. En dialog mellan goda och onda krafter.

Ars moriendi. Frestelse till avaricia (girighet) (Solna)

(17) Blod och död

En bild av livets och framförallt maktens förgänglighet. Livets växlingar från löftesrik ungdom och maktens lust, livets middagshöjd och lycka till, död och förintelse.

Livshjulet (Ödets hjul) (Härkeberga)

Döden som sågar av livsträdet.

Mannen i trädet (Husby-Sjutolft)

(18) Djur

Djur av olika slag, både verkliga och fantasi. Några som detaljer i scenerier, antagligen med symbolisk betydelse. Ibland förekommer dessa djurbilder enskilt på pelare och andra platser.

Katt biter råtta ur Maria tempelgång (Bromma)

Uggla (Dingtuna)

Örn (Dingtuna)

Räv med flaska (Härkerberga)

Bock med yxa (Härkerberga)

Räven fångar en gås, en omskrivning för en av dödssynderna (frosseriet)

Räv med gås (Härkerberga)

En brun och en grå bock som stängas (Härkerberga)

Elefant med torn på ryggen (Almunge)

(19) Redskap

En del bilder kan ge en uppfattning om vilka redskap och även vapen som de hade.

Bild av Abraham där han sitter med en uppslagen bok i sitt knä och håller ett par **nitbrillor** framför ögonen. En av landets äldsta målningar med detta motiv.

Abraham med glasögon (Torshälla)

"Ryggsäck" (Odensala)

Ett barn som rullar en leksaksvagn (Härkerberga)

Man med svärd som äter manna (Odensala)

Man på skidor som skjuter ett djur som sitter i ett träd (Österunda)

(20) Mat

Det finns en del mat och andra livsmedel i bibeln. Manna från himlen som många har hört talas om är en referens till en historia i GT i bibeln.

Mannaregn (Odensala)

Man som äter bröd och fisk ur "Jesus utspisar femtusen män" (Odensala)

Mose slår vatten ur klippan (Odensala)

Man som samlar manna och man som dricker vatten ur krus (Odensala)

(21) Två scenerier - Josef och Marias trolovning

Följer det medeltida gängse bruket hur en vigsel gick till. Prästen har **biskops attribut** vilket gör att den medeltida betraktaren förstår att det rör sig om en **hög religiös potentat**.

Josefs hår och skägg är långt och grått. **Grönskande**, från början ofruktsamma **staven**, för att visa att Josef är utvald åt Maria.

Marias föräldrar Anna och Joakim. Anna klädd i gifta medeltida kvinnans utstyrsel: **hustrudok** och **haklin** som täcker hår och hals. Joakim har brunt hår och skägg. Betonar skillnaden i ålder mellan Maria och Josef.

De tre männen vars stavar inte grönskade vid provet. Gestik och klädsel används för att visa att dessa män har bristande karaktär. Yviga och okontrollerade rörelser och klädsel som är oordnad och illasittande.

Josef och Marias trolovning (Härkerberga)

(23) Exempel på fotouppställning

Här är ett exempel på fotouppställning från Sala sockenkyrka.

(24) Outro

Jag har alltid tyckt om att besöka kyrkor. För cirka 10 år sedan började jag intressera mig lite extra för medeltida kyrkor och de kyrkomålningar som fanns i många av dessa.

De kyrkor som intresserade mig mest var de med målningar av en konstnär som gick under benämningen Albertus Pictor. Jag började så smått fotografera dessa. Det hela växte ut till att bli en ambition att fotografera allt där Albertus hade varit inblandad.

För cirka två år sedan fotograferade jag klart den sista kyrkans målningar. Parallellt har jag byggt upp en webbplats med mina bilder.